

Un estudi realitzat pel biòleg Manuel Félix, especialista en zoologia marina, demostra la possibilitat que el vell marí torni a les aigües de les Balears, tant si és mitjançant la reintroducció, com si és per l'assentament natural. Per això, conclou, hem de ser a punt per donar la benvinguda a aquell vell conegut dels pescadors illencs, ara per firmar la pau i per contribuir al manteniment de la biodiversitat a la Mediterrània.

LA RESPONSABILITAT DE L'HOME

Manu San Félix ha dedicat moltes hores de la seva vida a l'estudi de les foques i en concret del vell marí, una espècie per a la qual sent autèntica passió, com es pot veure a través de la lectura d'un informe que va més enfora del simple tractament científic i que, indubtablement, pren partit. D'al-

El vell marí es va donar per extingit a les Illes Balears a començaments dels anys setanta, però la seva desaparició degué tenir lloc molts d'anys abans -en els anys seixanta, coincidint amb l'inici del gran boom turístic ja no se'n veien- i ja mai més no s'ha tengut constància de la

tament científic i que, indubtablement, pren partit. D'algun manera el biòleg se sent responsable de l'herència dels humans que amb les seves accions han fet incompatible, en poques dècades, una vida comuna entre foques i homes en un mateix escenari: la mar Mediterrània. Les causes de la desaparició o regressió de la foca del Medi-

terrani han estat moltes, però totes són conseqüència de l'acció humana. Així ho va constatar la Conferència Internacional que se celebrà a Rodes el 1978, on es va concloure que hi havia tres grans motius: la persecució de l'home contra l'animal, la mortalitat de cries a causa d'una reproducció que no comptava amb un hàbitat apropiat

per mor de la pressió humana i, finalment, les captures accidentals amb arts de pesca.

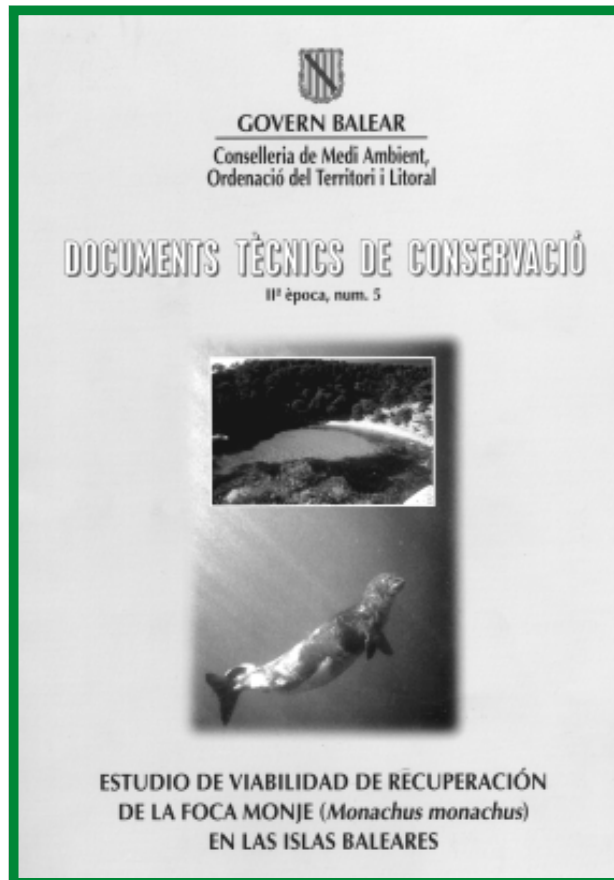
En el cas de les Balears, com ja constatà l'ecologista Francesc Avellà, el 1975, capdavanter en la defensa del vell marí, "la principal causa de regressió ha estat la persecució a la qual ha estat sotmès per part de l'home. El

Preparant la benvinguda al vell marí

Sebastià Verd

seva presència. No obstant això, segons fa constar Manuel San Félix en un estudi sobre la viabilitat del vell marí a les Balears, que ha publicat la Conselleria de Medi Ambient, en els darrers temps se n'ha pogut observar algun exemplar que segurament anava de pas. De fet, la distància entre Formentera i la costa africana, on hi ha algunes famílies de vells marins, no és excessiva i això fa que la possibilitat d'un nou assentament a algun indret de les Illes sigui quelcom possible i desitjable. San Félix ho diu així: "Es del tot recomanable preparar un protocol d'alerta per a la recepció d'exemplars que puguin arribar a la costa balear en males condicions, que garanteixi la millor atenció possible. Per això, caldria informar i sensibilitzar pescadors, confraries i públic en general, de la mateixa manera que també és convenient una bona campanya informativa, amb l'objectiu de recollir la màxima informació possible sobre possibles albiraments".

Recuperar el vell marí és possible i cal preparar-li la benvinguda. Aquesta és la principal conclusió de l'informe. Joan Mayol, conseller d'Agricultura en el nou Govern, diu que "els indicis de presència, encara que sigui excepcional i esporàdica, aconsellen no descuidar la protecció local, i concretament, oferir els refugis més adequats per a un possible intent de restabliment de la foca a les nostres costes (...), físicament i biològicament, els hàbitats són adequats per a una hipotètica recuperació (...) i l'hàbitat és favorable i l'aliment suficient (...), encara no tenim informació completa ni possibilitats per reintroduir l'espècie, però sabem que si fos possible, valdria la pena de fer-ho". Sens dubte no es tracta de voler recuperar el vell marí com si d'un tresor es tractàs, com si fos un atractiu turístic, sinó per contribuir a preservar una espècie, és a dir, per preservar la biodiversitat mediterrània, quelcom que es resumeix en la següent frase: "fer compatible la recuperació de les Balears per al vell marí i no sols el vell marí per a les Balears".

vell marí no tenia bona premsa entre els pescadors perquè feia malbé les xarxes i, per això, s'organitzaven autèntiques caceres. Avellà va documentar quaranta casos a través d'entrevistes amb testimonis presencials. De fet es conserva un bon grapat de fotografies on pescadors inconscients posen davant el seu trofeu, una foca, fotografies totes elles anteriors als anys seixanta. Aquesta persecució, juntament a la cada vegada major presència humana a la costa, va provocar la seva desaparició, i deixà com a únic testimoni del seu pas per aigües de les Illes una infinitat de topònims que ja marcaren per sempre la seva estada entre els illencs, si més no fins que la memòria col·lectiva d'aquests no segueixi el mateix camí. Coves des Vell marí les trobam, per exemple, a molts indrets: a Cabrera, a Formentera, a l'illa del Llatzeret del port de Maó o al Cap Ferrutx de Mallorca.

Vell marí a las Chafarinas.

LA DIFÍCIL SUPERVIVÈNCIA

Originàriament la foca monjo de la Mediterrània es distribuïa per tota aquesta mar i les seves proximitats atlàntiques, com pot ser la costa sahariana fins a Madeira o les Açores. No hi ha dubte que el gran culpable de la regressió és la competència directa de l'home per un espai vital per al manteniment de l'espècie. Hi ha constància d'ossos de foca a jaciments talaiòtics i de descripcions de grans colònies, fetes per exploradors portuguesos, a l'illa de Lobos, a Canàries. A l'actualitat només sobreviuen entre tres-cents i cinc-cents exemplars a tota l'àrea, la major part dels quals són a les illes gregues, a la costa del Sàhara Occidental i a la costa

del Marroc, així com petits grups a Madeira, Sardenya, Turquia i Xipre. Les foques, que antigament es podien veure colonitzant grans extensions de platja, es refugien ara a costes rocoses, generalment illots on s'hi troben coves semisubmergides que, segons ha estudiat San Félix, "són l'hàbitat cercat per l'espècie per reproduir-se i per descansar". El vell marí fuig de l'home i quin millor lloc que la profunditat d'una cova per aïllar-se i mantenir la seva independència?

CERCAR REFUGIS PER AL VELL MARÍ

A l'hora de descriure les millors condicions per preparar la benvinguda de la foca a les Balears, l'autor de l'informe es va documentar en vint-i-cinc coves on hi ha constància que han estat usades pel vell marí. La conclusió és que són vitals per a la supervivència d'aquest animal. Abans pots no en tenia necessitat, però a mesura que avança la història humana no li queda més remei que trobar refugi, al mateix temps que la cova esdevé una protecció tèrmica, que protegeix el vell marí de les elevades temperatures de l'estiu mediterrani. Però la cova, en aquesta apassionant aventura biològica que relata San Félix, també pot ser parany mortal: les cries es troben desprotegides davant els temporals que les pot aïllar a l'interior i fer-les morir ofegades o per inanició a causa de la pèrdua de contacte amb la mare. Cal, doncs, cercar coves adequades, la qual cosa ha esdevingut una de les tasques de l'equip investigador que ha elaborat aquest document.

UN CAMPIÓ DE PESCA SUBMARINA

Es pot pensar que una altra causa que fa que el vell marí sigui en vies d'extinció és la manca d'aliments. És cert que els recursos pesquers de la Mediterrània han minvat de manera alarmant a causa de la sobrepesca i de l'impacte d'altres activitats humanes que provoquen contaminació i, sobretot, l'ocupació massiva de la costa. No obstant això, San Félix no creu que aquesta sigui una causa determinant, si més no perquè "no hem de menysprear la capacitat d'aquest mamífer marí com a caçador superdotat". El biòleg, a qui no manca admiració pel vell marí, el compara a un campió de pesca submarina i diu que "només cal observar les captures que es fan a qualsevol campionat de pesca submarina a les costes de les Balears per veure les possibilitats d'alimentació que té la foca monjo (...) ja que al cap i a la fi, les seves capacitats són molt superiors a les de qualsevol pescador submarí".

D'altra banda, Manu San Félix compara les dades donades per Avellà, fa ara vint-i-cinc anys, on ja es demostrava que el vell marí era en absolut declivi a la dècada dels seixanta, mentre que la gran sobreexplotació pesquera que ha patit la Mediterrània, amb la conseqüent disminució d'estocs pesquers se situa entre el 1970 i el 1975. Tot plegat fa que calgui deduir, com es fa a l'esmentat informe de la Direcció General de Medi Ambient, que "els recursos tròfics no són cap factor limitatiu, en l'actualitat, per a la regressió de la foca mediterrània". La principal població de vells marins és actualment a les costes dels mars Jònic i Egeu, és a dir, a la Mediterrània Oriental, quan la mar Occidental és molt més rica en recursos. Per tant: "l'explicació és a les característiques de l'hàbitat: als milers d'illes disperses pels mars Jònic i Egeu, que ofereixen innumbrables possibilitats de coves que han permès a les foques fugir en certa mesura de la pressió humana".

CABRERA, L'ELEGIDA

El que cal fer, doncs, és preparar l'hàbitat abans de poder donar la benvinguda al vell marí. I això precisament és el que ha estudiat Manu San Félix per encàrrec del Govern balear. Ha estudiat quatre indrets de les Illes amb resultats satisfactoris: tots ells possibiliten la presència de la foca, tot i que en alguns casos resulten poc idonis per a la reproducció de l'espècie. Són la costa nord de Menorca, la costa d'Artà a Mallorca, l'illa de Formentera, el sud-oest d'Eivissa i, sobretot, Cabrera. En tots els casos són espais on està documentada la presència històrica de colònies de foques i que, en l'actualitat, constitueixen

La principal població de vells marins és actualment a les costes dels mars Jònic i Egeu, és a dir, a la Mediterrània Oriental, quan la mar Occidental és molt més rica en recursos

indrets on la pressió humana no ha arribat a l'extrem de la massificació turística d'altres zones. En qualsevol cas, per preparar el refugi, els experts diuen que caldria limitar l'accés de l'home a alguna de les platges de la costa, impedir el trànsit d'embarcacions a menys de cent o dos-cents metres de les principals coves i restringir la pràctica de la pesca esportiva.

Entre tots els espais elegits, el preferit de Manu San Félix és, sens dubte, Cabrera. Hi ha un parell de coves, com la dels Coloms o dels Estells que són excel·lents per a la reproducció i, endemés, en el seu conjunt "l'estat de l'hàbitat natural de la foca a la costa de l'arxipèlag és excel·lent, també, per l'abundància de platges i de plataformes rocoses, la qual cosa juntament amb la protecció legal de Cabrera, que inclou àmplies zones de reserva integral, fan que sigui considerat un indret prioritari per fer viable la recuperació del vell marí. En qualsevol cas, però, el biòleg recorda que també hi ha inconvenients, fins i tot a Cabrera, on una reintroducció d'exemplars en règim de total llibertat toparia amb una amenaça: la pesca coneguda com a "moruna", un sistema que és un parany mortal per al vell marí i que sobreviu a Cabrera per ser una de les arts tradicionals autoritzada. San Félix recomana que, si és el cas, la reintroducció del vell marí es faci en règim de semilibertat tot aprofitant les cales protegides amb coves i platja.

PREPARAR LA CASA DEL VELL MARÍ

Per fer possible que Cabrera sigui la casa del vell marí, l'informe de la Direcció General del Medi Ambient proposa tot un seguit de mesures, entre les quals destaca el condicionament de la cova dels Estells, que compta amb una platja interior que està protegida de possibles temporals. Igualment s'hauria de fer un dic submergit davant la cova dels Coloms per protegir-la, i elaborar un projecte de tancament de cala Santa Maria i Punta de sa Guatlera - Estel de s'Esclata-sang - Estel d'en Terra, per hostatjar animals en semilibertat. I, finalment, adaptar les "morunes", perquè el vell marí en pugui fugir per ell mateix, com ja s'ha fet en altres arts, com la d'arrossegament, per tal de deixar fugir la tortuga verda. Amb aquestes mesures l'èxit pot ser més que presumible. De fet ja hi ha precedents: el mateix Manu San Félix compta com fa quatre anys dugué a terme una experiència a les illes Chafarinas, on va condicionar dues coves de les quals hi havia constància de la utilització que n'havia fet la foca. Ambdues eren insuficients per al descans, per a la qual cosa es va procedir a eixamplar la zona amb una platja. Pocs mesos després, una femella en estat de reproducció va emprar el lloc per al seu descans.

MÉS ENLLÀ DELS SOMNIS

Fer que el vell marí torni a les Balears és possible, pot ser que encara sigui un somni, però és probable que ben aviat, si hi ha voluntat política i disponibilitat de recursos, es compti amb un projecte complet i es pugui passar a l'acció. Aquests pinnípedes varen ser expulsats per l'home de la costa quan aquesta començà a ser lliure de perills per a l'espècie humana, una part dels quals procedien d'ella mateixa (la pirateria, per exemple). Va ser durant el segle XIX, i es consumà al llarg del segle XX, arribant al màxim de colonització al darrer quart, quan el turisme de masses aixecà una murada de ciment a la costa i envai les platges.

Joan Mayol, en el pròleg de l'informe, diu encertadament que quan es produeix l'extinció d'una espècie sempre es donen dos ingredients que es barregen en proporcions variables: la ignorància i l'egoisme. "Tots aquells que

disparaven contra les foques -escriu-, tots aquells que idearen trampes per matar-les, o que les empaitaren amb armes, dinamita o xarxes, ho feien per la pell, pel greix o per venjar-se de les malifetes de l'animal en els arts de pesca. No eren conscients que destruïen una espècie que havia compartit amb nosaltres la ribera del mar tants de segles, i la feien desaparèixer". La societat balear és en deute amb el vell marí o, per dir-ho més extensament, amb la naturalesa, amb la necessitat de preservar la biodiversitat.

Però és que aquest espai vital per a la preservació de la foca mediterrània, la costa, ara no només és segura per als humans, i per tant insegura per al vell marí, sinó que, endemés, "és molt valuosa i molt utilitzada per la principal activitat econòmica d'aquestes illes, el turisme massiu, que ha fet canviar el litoral de les Balears amb una intensitat històricament inèdita". No obstant això, aquest mateix fet ha obligat la societat a prendre consciència que ha de baratar el seu comportament envers la natura. Avui ja hi ha prou consciència que cal salvar el vell marí i, també -si més no entre científics i ecologistes- que posar missions per la seva reintroducció, com a símbol vivent que és possible modificar les pautes socials d'una comunitat que, cada cop més, mira l'entorn com a patrimoni a conservar i no com objecte de consum immediat. Ara, fet i fet, ja no sobreviuen les causes que determinaren l'extinció del vell marí de les aigües de les Balears. Com aventura Mayol, "la ignorància ha estat substituïda per una sensibilitat social prou estesa (...), fa mig segle capturar un vell marí era una gesta que aportava prestigi, mentre que avui seria un delictes condemnat socialment i penal".

En realitat, tot i les malifetes comeses contra l'entorn, la realitat demostra que encara hi ha lloc per a la conservació de la natura. A pesar de l'evident balearització de la costa, el 60% de la costa balear -661 quilòmetres, sense comptar els illots- estan protegits sota la figura d'Àrea

Fer que el vell marí torni a les Balears és possible, pot ser que encara sigui un somni, però és probable que ben aviat, si hi ha voluntat política i disponibilitat de recursos, es compti amb un projecte complet i es pugui passar a l'acció

Cova des vells marins (Cap de Cavalleria).

Natural d'Especial Interès, la qual cosa suposa un 52% de la costa de Mallorca, un 77% de la de Menorca, el 54% d'Eivissa i un 66% de Formentera. A més a més, comptam -com s'assenyala a l'informe- amb Cabrera, el primer Parc Nacional Marítim Terrestre de l'Estat, i amb una important reserva natural a Ses Salines d'Eivissa i Formentera. En total, 25.000 hectàrees marítimes protegides que fan possible, ara més que mai, que el vell marí torni a ser amb nosaltres.